

ISTORIE

Paul Bede Johnson (născut în 1928 la Manchester) este un bine-cunoscut ziarist și istoric englez. A studiat la Stonyhurst College, apoi la Magdalen College (Oxford). S-a afirmat ca jurnalist în anii '50, la *The New Statesman*. În anii '70, a început să aibă concepții tot mai conservatoare; pe fundalul problemelor economiei britanice, s-a opus mișcării sindicale. Susținător al lui Margaret Thatcher, a devenit unul dintre consilierii ei și i-a scris o serie de discursuri. Din 1981 până în 2009, a deținut o rubrică în *The Spectator*. S-a preocupat de problemele și evenimentele care indicau, în opinia sa, declinul general, de la educație la practicarea religiei și comportamentul social. A scris regulat în *The Daily Telegraph* și într-o serie de publicații americane (*The New York Times*, *The Wall Street Journal*, *Commentary*, *The National Review*). Johnson este un critic al modernității. Îi dezaproabă pe cei care folosesc teoria evoluționistă pentru a-și justifica ateismul sau pentru a-și promova experimentele biotehnologice. Catholic conservator, Johnson privește teologia eliberării ca pe o erezie și pledează pentru celibatul preoților, deși consideră că există motive întemeiate pentru hirotonirea femeilor. În anul 2006, Johnson a primit din partea președintelui George W. Bush, The Presidential Medal of Freedom.

Bibliografie selectivă: *The Offshore Islanders: A History of the English People* (1972), *Elizabeth I: A Study in Power and Intellect* (1974), *The Life and Times of Edward III* (1974), *Pope John XXIII* (1975), *A History of Christianity* (1977), *Ireland: A Concise History from the Twelfth Century to the Present Day* (1981), *Pope John Paul II and the Catholic Restoration* (1982), *A History of the Modern World from 1917 to the 1980s* (1983; *O istorie a lumii moderne*, Humanitas, 2003; reed. 2005, 2014), *A History of the Jews* (1987; *O istorie a evreilor*, 2005; Humanitas, 2015), *Intellectuals* (1988; *Intelectualii*, Humanitas, 1999; reed. 2006, 2011, 2015), *To Hell with Picasso and Other Essays* (1996; *La naiba cu Picasso și alte eseuri*, Humanitas, 2012), *A History of the American People* (1997), *Napoleon* (2002), *The Vanished Landscape. A 1930s Childhood in the Potteries* (2004; *Peisajul dispărut. Anii copilăriei mele*, Humanitas, 2013), *Churchill* (2009), *Jesus: A Biography from a Believer* (2010; *Viața lui Isus povestită de un credincios*, Humanitas, 2012), *Socrates: A Man for Our Times* (2011; *Socrate. Un om pentru timpurile noastre*, Humanitas, 2013), *Darwin: portrait of a genius* (2012); *Mozart: A Life* (2013; *Mozart. O viață*, Humanitas, 2015), *Stalin* (2014; Humanitas, 2014).

PAUL JOHNSON O ISTORIE A EVREILOR

Traducere din engleză de
Irina Horea

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

*Dedic această carte
memoriei lui Hugh Fraser,
un adevărat gentleman creștin
și prieten de o viață al evreilor.*

CUPRINS

Mulțumiri	11
Prolog	13
Partea întâi: ISRAELIȚII	15
Simbolismul peșterii Macpela 15 „Eu sunt între voi străin și pribeag“ 17 Un alt fel de Dumnezeu 20 Potopul etic 22 Avraam și renașterea sa istorică 30 Monoteismul în embrion 30 Poporul ales 32 Un Pământ promis vag 33 Triburi și amficionii 35 Iosif, prima eminență cenușie 38 Legături infantile, exodul spre maturitate 40 Moise, un totalitar al spiritului 42 Legile: suveranitate divină, sancțitate umană 48 Teocrația democratică 57 Cuceritorul Iosua și documentele arheologice 59 Judecătorii: delincvenții charismatici 62 Samuel și profeția de stat 68 Saul și marea dezbatare constituțională 70 David, regele sacerdotal 72 Solomon, absolutismul regal și statul-templu 77 Vocea mică și potolită a lui Ilie 85 Amos și războiul de clasă 88 Osea și religia inimii 91 Apariția rigorismului 93 Isaia și nașterea conștiinței 94 Ieremia, primul evreu 96	
Partea a doua: IUDAISMUL	100
Valea Oaselor a lui Iezechiel 100 Al doilea Templu al lui Nee-mia 106 Ezdra, scribii și canonul 107 Evreii ca istorici 111 Iov, Dumnezeu și teodiceea 114 Grecii contra evreilor 118 Macabei inventează martiriul 126 A doua uniune de triburi: de la puritate la corupție 129 Apariția iudaismului fariseic 131 Tirania filantropică a lui Irod cel Mare 134 Templul în sinistru lui glorie 138 Revoluția apocaliptică a lui Daniel 145 Ideea de Mesia 149 Isus: servitor suferind, sau bătrân rebel? 150 Pavel și furtul universalismului iudaic 155 Antisemitismul în Antichitatea păgână 159 Iosephus și marea răscoală 163 Micul regat neîndurător al lui Shimon bar Kohba 168 Creștinii contra evreilor 170 Iavne și iudaismul rabinic 177 Tanaim, amoraim; Mishna și Talmudul 181 Maturizarea teologiei morale iudaice 183 Necesitatea responsabilității sociale 187 Renunțarea la violență 189 Exilarhatul babilonian 192 Antisemitismul creștin timpuriu 195 Erezia islamică 196	

Partea a treia: CATEDOCRAȚIA 199

Lumea lui Beniamin din Tudela 199 Evreii și crearea orașului din Evul Mediu timpuriu 200 Disputa morală privitoare la perceperea de dobânzi 202 Evreii sub islam: *dhimmi* 206 Conducerea prin erudiție 211 Familia și ierarhia academică 212 Maimonide, figură centrală în istoria evreilor 215 Gheniza din Cairo 216 Țelurile raționalismului iudaic medieval 220 Iraționalismul ca forță compensatorie 226 Misticismul și Cabala 228 Iehuda Halevi și Nahmanide 231 *Zoharul* 232 Evreii și medicina 234 Structura socială a evreimii medievale 236 Infrastructura religioasă a evreilor 236 Evreii în creștinismul latin 240 Demonologia antievreiască 242 Pogromurile cruciadelor 243 Prima învinuire de omucidere 245 Cămătaria și arendarea 247 Evreii, călugării și Moartea Neagră 252 Spania și „problema evreiască”: controversele 254 Declinul vieții intelectuale a evreilor 258 Revoltele și Tortosa 260 *Conversos* și Inchiziția 265 Distrugerea evreimii spaniole 268 Refugiații și *Judensau* 270

Partea a patra: GHETOUL 272

Ibn Verga și moștenirea urii la evrei 272 Primul ghetou în Veneția 274 Evreii ca polemisti și ca sclavi 278 Renașterea, Reforma și evreii 282 Impactul Contrareforme 284 Evreii – mișcarea și expansiunea spiritului întreprinzător 286 Raționalizarea banilor 288 Evreii în Europa răsăriteană 291 Războiul de Treizeci de Ani e făcut să plătească 296 Înălțarea și decăderea evreului de curte 298 Catastrofa din 1648 și efectele sale 301 Cabala lurianică și misticismul democrat 303 Magia și Mesia 309 Shabetai Tzvi, Nathan din Gaza și gnosticismul osmotic 311 Jacob Frank ecumenic 318 Manase ben Israel și reîntoarcerea evreilor în Anglia 320 Evreii în New York 324 Evreimea americană: un fenomen nou 325 Evreii și apariția capitalismului 327 Raționalismul și contraraționalismul în ghetou: Rossi și Caro 335 Spinoza, panteismul și ateismul 335 Pietismul evreiesc al secolului al XVIII-lea: Baal Shem Tov și hasidismul 343 Gaonul din Vilna și persecuția meritorie 345 Mendelssohn și Iluminismul iudaic 348 Reformarea evreilor și nașterea antisemitismului modern 354

Partea a cincea: EMANCIPAREA 361

Tentative de a rezolva „problema evreiască”: metoda botezului 361 Drumul clanului Rothschild 364 Marea Britanie, o societate filosemită 373 Cazul Damasc 374 Disraeli și creștinismul evreiesc 375 Zunz și „știința iudaismului” 378 Hirsch și neo-ortodoxia 381 Krochmal, Graetz și scrierea istoriei evreilor 383 Geiger și iudaismul reformat 387 Luzzatto și metoda ebraică 390 Alternativa idiș 392 Apariția intelectualului evreu laic: Heine și

ura de sine a evreilor 395 Marx și antisemitismul evreiesc 401
 Expulzarea populației ashkenaze 412 Politica evreiască țaristă 414
 Exodul post-1881 din Rusia și urmările sale 422 Mordecai Noah,
 Reforma și America evreilor germani 424 Emma Lazarus și evre-
 imea de masă din New York 429 Ideea sionismului: Moses Hess 433
 Așteptându-l pe Daniel Deronda 437 Rasismul modern: Dreyfus
 și francezii 439 Lazare, Reinach, Proust și apariția puterii poli-
 tice intelectuale 445 Herzl și antisemitismul german 451 *Der*
Judenstaat și mișcarea sionistă 458 *Ostjuden* și Weizmann 460
 Opoziția religioasă la sionism 464 Povestea de dragoste dintre
 evrei și germani: Cohen, Rosenzweig și Rathenau 468 Evreii și
 cultura modernistă 471 Mahler, Schönberg și muzica 472 Bakst,
 Chagall și viziunea evreiască 474 Freud: gnosticul evreu mo-
 dern 476 Einstein și spiritul raționalist evreiesc 482 Kafka și
 sufețele pierdute 485

Partea a șasea: HOLOCAUSTUL 486

Primul Război Mondial și evreii 486 Weizmann și establishmentul
 britanic 487 Rothschild și Declarația Balfour 493 Așezările evre-
 iești din Palestina 495 Jabotinski și autoapărarea evreilor 497
 Apariția naționalismului arab 498 Mandatul, Samuel și muftiul 501
 Emigrația evreilor sub mandat 505 Ben Gurion și sionismul so-
 cialist 507 Politica britanică interbelică 509 Luxemburg, Troțki
 și evreii neevrei 514 Cazul lui Isaac Babel 520 *Protocoloalele* și
 consecințele bolșevismului evreiesc 522 În Marea Britanie 523
 În Franța 525 În America 526 Brandeis și Curtea Supremă 528
 Evreii pe Broadway și la Hollywood 529 Evreii în crima organiza-
 tă 535 Baruch și marile finanțe 536 Lippmann și invizibilitatea
 evreilor 537 Evreii în Germania postbelică 539 Antisemitismul
 lui Hitler 541 Studenții, universitarii și evreii 544 Evreii, vio-
 lența din mass-media și cultura de la Weimar 545 Cazul lui Wal-
 ter Benjamin 550 Hitler la putere și dualismul antisemit 553
 Pași spre Holocaust 555 Perioada războiului: foametea și munca
 ucigătoare 561 Originile programului de exterminare 565 Asa-
 sinarea în masă 566 Lagărele morții 568 Rolul poporului ger-
 man 572 Austriei, românii, francezii, italienii 572 Rolul
 britanicilor și americanilor 577 Resemnarea și rezistența evre-
 ilor 581 Supraviețuirea antisemitismului 588 Pedepsirea crimi-
 nalilor 589 Compensații pentru victime 590

Partea a șaptea: SIONUL 594

Catastrofă și providență în istoria evreilor 594 Marea Britanie
 și statul sionist 595 Begin și terorismul evreiesc 597 Britanicii
 abdică 600 America, Rusia și fereastra oportunității 600 Răz-
 boiul pentru independența Israelului 602 Deir Yassin și refugiații

arabi și evrei 604 Frontierele Sionului 606 Statul de maximă securitate 609 Campania din Sinai 610 Războiul de Șase Zile 611 Războiul de Iom Kipur 612 Pacea cu Egiptul 613 Definirea evreului 616 Adunarea 617 Ebraica – limbă modernă 618 Statul socialist corporatist 621 Ben Gurion și Begin 622 Partidele religioase 624 Sabatul, educația, căsătoria 630 Muntele Templului 634 Procesul lui Eichmann 638 Diaspora continuă 641 Secte exotice 642 Diaspora în Europa 643 Rolul special al evreimii americane 647 Evreimea rusă și antisemitismul stalinist 650 Africa de Sud și originile „sionismului imperialist” 654 Antisemitismul sovietic modern 656 Campania antisemită arabă 659 Națiunile Unite, terorismul și reacția israeliană 660 Rolul contemporan al Sionului laic 663

Epilog	666
Glosar	669
Note	673
Notă cu privire la transliterarea numelor proprii și a termenilor evreiești	717
Indice	719

MULȚUMIRI

Lucrarea de față este o interpretare personală a istoriei evreilor. Punctele de vedere exprimate (și erorile existente) îmi aparțin. Dar sunt îndatorat multor erudiți, după cum reiese din notele bibliografice. Sunt recunoscător în mod deosebit celor care au editat Encyclopaedia Judaica, lucrare care s-a dovedit o călăuză indispensabilă, precum și valorosului volum A History of the Jewish People, îngrijit de H.H. Ben Sasson. În înțelegerea fenomenelor, am fost ajutat de studiile monumentale ale lui S.W. Baron, S.D. Goitein și G.G. Scholem; un rol deosebit l-au jucat în acest sens operele unor istorici ca Cecil Roth, Alexander Mark, Alexander Altmann, Hyam Maccoby, Jonathan I. Israel, Michael Marrus, Ronald Sanders, Raul Hilberg, Lucy Davidowicz, Robert Wistrich și Martin Gilbert. În legătură cu credințele și punctele de vedere ale evreilor, mi-au fost extrem de utile cărțile lui Samuel Belkin, Arthur A. Cohen și Meyer Waxman. Chaim Raphael și Hyam Maccoby au avut generozitatea să citească întregul text și să contribuie cu multe sugestii și corecturi extrem de folositoare. Sunt, de asemenea, profund îndatorat redactorului de carte, Peter James, și fiului meu, Daniel Johnson, care au lucrat pe text, precum și editorului meu de la Weidenfeld & Nicolson, Linda Osband, care și de data aceasta, ca de atâtea ori înainte, a adus cărții mele servicii inegalabile. În sfârșit, aduc mulțumirile mele lordului Weidenfeld, care a avut curajul să-mi creeze posibilitatea de a trata acest subiect vast și intimidant.

PROLOG

De ce am scris această istorie a evreilor? Din patru motive. Primul este simpla curiozitate. În timp ce lucram la *History of Christianity*, mi-am dat seama, pentru prima oară, de imensitatea datoriei pe care o are creștinismul față de iudaism. Nu era vorba de faptul că Noul Testament a înlocuit Vechiul Testament – așa cum am fost învățat să cred; mai curând, creștinismul a conferit o interpretare nouă unei străvechi forme de monoteism, evoluând treptat într-o nouă religie, dar purtând în sine o mare parte a teologiei morale și dogmatice, liturghia, instituțiile și conceptele fundamentale ale predecesoarei sale. Prin urmare, am hotărât că, dacă mi se va oferi ocazia, voi scrie despre oamenii care au dat naștere credinței mele și le voi explora istoria de la originile ei și până azi, formându-mi propria opinie despre rolul și importanța lor. Lumea a avut tendința să-i considere pe evrei drept o seminție care s-a autoguvernât în Antichitate și și-a consemnat istoria în Biblie; apoi au dispărut timp de multe secole; și au reapărut într-un târziu, doar ca să fie măcelăriți de naziști; dar în cele din urmă și-au creat un stat al lor, controversat și asediat. Acestea însă n-au fost decât episoade remarcabile. Eu voiam să le unesc, să găsesc și să studiez porțiunile care lipseau, să le asamblez într-un întreg cu cap și coadă.

Al doilea motiv a fost, pur și simplu, entuziasmul pe care mi-l provoca întinderea istoriei evreilor. De pe timpul lui Avraam și până în prezent, ea cuprinde aproape patru milenii. Adică, mai mult de trei pătrimi din întreaga istorie a umanității civilizate. Sunt un istoric care crede în continuitățile lungi și în plăcerile pe care ți le oferă urmărirea lor. Evreii au creat o identitate separată și specifică mai devreme decât aproape oricare alt popor care a supraviețuit. Au păstrat-o până în ziua de azi, în ciuda adversităților incredibile care i-au înconjurat. De unde a venit această putere extraordinară? În ce a constatat acea forță deosebită a ideii, care le-a conferit evreilor specificitate și omogenitate? Oare această putere continuă ține de caracterul ei esențial imuabil, ori de capacitatea de adaptare, ori poate de amândouă? Sunt teme încălcite, care îți dau mult de furcă.

Al treilea motiv a fost acela că istoria evreilor nu acoperă doar perioade lungi de timp, ci și suprafețe întinse. Evreii au pătruns în multe societăți și asupra tuturor și-au lăsat amprenta. A scrie istoria evreilor este ca și cum ai scrie istoria lumii, dar dintr-un punct de vedere foarte special. Este istoria lumii văzută din perspectiva unei victime erudite și inteligente. Prin urmare, efortul de a înțelege istoria așa cum a fost văzută de evrei produce revelații lămuritoare. Dietrich Bonhoeffer a observat acest efect atunci când s-a aflat într-o închisoare nazistă: „Am învățat“, scria el în 1942, „să privim de jos marile evenimente ale istoriei mondiale, din perspectiva celor care sunt excluși, suspectați, prost tratați, lipsiți de putere, oprimați și disprețuiți, pe scurt, din perspectiva celor care suferă.“ El unul a considerat-o „o experiență de o valoare incomparabilă“. Istoricul judecă într-un mod similar procesul de relatare a istoriei evreilor: el adaugă istoriei dimensiunea nouă și revelatoare a celui oprimat.

În sfârșit, cartea mi-a dat șansa să reconsider cu obiectivitate, în lumina unui studiu care acoperă aproape patru mii de ani, cea mai dificilă dintre toate întrebările umanității: pentru ce suntem noi pe pământ? Oare este istoria doar o serie de evenimente a căror sumă e lipsită de sens? Nu există nici o diferență morală fundamentală între istoria rasei umane și istoria, să zicem, a furnicilor? Sau există un plan providențial ai cărui agenți, oricât de umili, suntem noi? Nici un popor nu a susținut cu mai multă tărie decât evreii ideea că istoria are un scop, iar umanitatea un destin. Într-o fază foarte timpurie a existenței lor colective, ei credeau că au descoperit un plan divin pentru societatea umană, al cărui pilot urma să fie însăși societatea lor. Și-au conceput rolul până în cel mai mic amănunt. S-au agățat de el cu o persistență eroică, în fața unor suferințe sălbatice. Mulți dintre ei încă mai cred în acest rol. Alții l-au strămutat în eforturi prometeice de a ne înălța condiția prin simple mijloace umane. Viziunea evreilor a devenit prototipul pentru multe proiecte grandioase destinate umanității, atât din cele concepute de divinitate, cât și de om. Prin urmare, evreii se găsesc exact în mijlocul încercării perene de a conferi vieții umane demnitatea unui scop. Oare istoria lor sugerează că asemenea încercări merită să fie întreprinse? Ori dezvăluie inutilitatea lor esențială? Am speranța că expunerea care urmează, rezultatul propriei mele investigații, îi va ajuta pe cititori să răspundă singuri la aceste întrebări.

PARTEA ÎNTÂI

ISRAELIȚII

Evreii sunt cel mai tenace popor din istorie. Hebron este o dovadă concretă. Este situat la 32 de kilometri de Ierusalim, la 1.000 de metri înălțime, pe dealurile Iudeei. Acolo, în peștera Macpela, se găsesc mormintele patriarhilor. Conform tradiției străvechi, un cavou în stâncă, el însuși foarte vechi, adăpostește rămășițele pământești ale lui Avraam, fondatorul religiei iudaice și strămoș al colectivității iudaice. Alături de mormântul lui se află cel al Sarrei, soția lui. În același loc se găsesc mormintele îngemănate al fiului său, Isaac, și al soției sale, Rebeca. De partea cealaltă a curții interioare – alte două morminte, al lui Iacov, nepotul lui Avraam, și al soției lui, Lea. Iar în fața construcției este îngropat fiul lor, Iosif.¹ Aici a început – în măsura în care poate fi fixată în timp – istoria de patru mii de ani a evreilor.

Hebron este de o frumusețe măreață și venerabilă. Oferă pacea și liniștea ce pot fi adesea găsite în sanctuarele antice. Dar pietrele sale sunt martore mute ale unui conflict permanent și a patru milenii de dispute politice și religioase. A fost, pe rând, un loc sfânt ebraic, sinagogă, bazilică bizantină, moschee, biserică a cruciaților și din nou moschee. Irod cel Mare l-a înconjurat cu un zid maiestuos, înalt de aproape 15 metri, care a rezistat până în zilele noastre; este făcut din blocuri masive de piatră tăiată, unele dintre ele lungi de aproape 10 metri. Saladin a împodobit locul sfânt cu un amvon. Hebron reflectă lunga și tragică istorie a evreilor și capacitatea lor neegalată de a supraviețui tuturor vicisitudinilor. Aici David a fost uns rege, mai întâi al Iudeei (II Samuel, 2:1–4*), apoi al Israelului (II Samuel,

* Samuel I și II corespund, în versiunea românească a Bibliei, Cărții Întâi a Regilor și respectiv Cărții a Doua a Regilor. Citatele din Cărțile Regilor I și II, care apar în volumul de față, corespund Cărților a Treia și a Patra ale Regilor din versiunea românească a Bibliei.

Toate citatele din Biblie cuprinse în traducerea de față sunt reproduse după ediția românească a Bibliei sau Sfintei Scripturi, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a preafericitului părinte Iustinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982 (*n.tr.*).

5:1–3). Când a căzut Ierusalimul, evreii au fost alungați din el, în locul lor așezându-se edomiții. A fost cucerit de Grecia, apoi de Roma, convertit, jefuit de zeloți, incendiat de romani, ocupat succesiv de arabi, franci și mameluci. Din 1266, evreilor li s-a interzis să mai intre în peșteră ca să se roage. Aveau voie să urce doar șapte trepte de-a lungul zidului răsăritean. Pe a patra treaptă își introduceau petițiile către Dumnezeu într-o gaură sfredelită în piatră pe o lungime de 1,85 metri. Erau folosite bețe pentru a împinge bucățile de hârtie până ajungeau la capătul celălalt, unde cădeau în Peșteră.² Chiar și în aceste condiții, petiționarii erau expuși pericolului. În 1518, a avut loc un îngrozitor masacru otoman al evreilor din Hebron. Dar, curând după aceea, cărturarii evlavioși au format o comunitate care a continuat să existe, cu tenacitate, și în care au intrat, în diferite momente, talmudiști ortodocși, cercetători ai Cabalei mistice și chiar asceți evrei, care se biciuiau cu cruzime, până când sângele lor împroșca pietrele venerate. Evreii au fost acolo pentru a-i întâmpina, pe rând, pe falsul Mesia, Shabetai Tzvi, în anii 1660, pe primii peleurini creștini moderni în secolul al XVIII-lea, pe coloniștii evrei seculari, o sută de ani mai târziu, și pe cuceritorii britanici în 1918. Comunitatea evreiască, niciodată foarte numeroasă, a fost atacată cu sălbăticie de arabi în 1929. Au atacat-o din nou în 1936, practic exterminând-o. Când soldații israelieni au intrat în Hebron în timpul Războiului de Șase Zile, în 1967, nici un evreu nu trăise acolo timp de o generație. Dar în 1970 a fost restabilită o colonie mică. În ciuda temerilor și a incertitudinilor, colonia a înflorit.

Prin urmare, când istoricul se duce să viziteze Hebronul în ziua de azi, își pune întrebarea: unde sunt toate acele neamuri care au populat odată locul acesta? Unde sunt canaaniții? Unde sunt edomiții? Unde sunt anticii eleni, romani și bizantini, francii și mamelucii, unde sunt otomanii? Au pierit în negura timpurilor, irevocabil. Evreii însă încă sunt în Hebron.

Hebronul, așadar, este un exemplu al îndărătniciei evreiești pe parcursul a patru mii de ani. Ceea ce ilustrează, de asemenea, ciudata ambivalență a evreilor în ceea ce privește stăpânirea și ocuparea teritoriului. Nici o seminție nu a păstrat pentru o perioadă atât de lungă un atașament atât de încărcat afectiv față de un anumit colț al suprafeței pământului. În același timp, nimeni altcineva nu a dovedit o mai puternică și mai persistentă tendință de a emigra, un asemenea curaj și o asemenea pricepere de a-și smulge rădăcinile. Este ciudat faptul că, pentru mai mult de trei sferturi din existența lor ca seminție, majoritatea evreilor au trăit totdeauna în afara teritoriului pe care îl consideră ca fiind al lor. Și așa fac și în ziua de azi.

Hebron este spațiul în care au achiziționat primul lor petic de pământ consemnat de istorie. Capitolul 23 din Cartea Facerii descrie cum Avraam, după moartea soției sale, Sarra, a hotărât să cumpere peștera Macpela și pământurile care o înconjurau, drept loc de îngropăciune pentru ea și apoi și pentru sine. Pasajul este unul dintre cele mai însemnate din Biblie, reprezentând una dintre cele mai vechi tradiții evreiești, respectată cu sfințenie, în mod evident foarte prețuită și importantă pentru ei. Este poate primul fragment din Biblie care înregistrează un eveniment real, la care au existat martori, fiind descris printr-un lung șir de recitări orale, ceea ce a contribuit la păstrarea intactă a detaliilor autentice. Sunt descrise cu lux de amănunte negocierile și ceremonia achiziționării. Avraam era un străin – cum ar fi considerat în ziua de azi –, deși locuia de multă vreme în Hebron. Ca să dețină o proprietate liberă în acel loc, nu avea nevoie doar de mijloacele de achiziție, ci și de consimțământul comunității. Pământul se afla în stăpânirea unui demnitar, care se numea Efron Hititul, un semit apusean și un habiru de origine hitită.³ Avraam trebuia mai întâi să își asigure consimțământul formal al comunității, al „copiiiilor lui Het“, „oamenii pământului“, pentru a putea face tranzacția, apoi să cadă la învoială cu Efron asupra prețului, 400 de șekeli (adică monede) de argint; apoi să facă rost de monede, „bani ce se găseau de regulă la negustori“, să le cântărească și să le înmâneze în fața bătrânilor comunității.

Acesta a fost un eveniment memorabil într-o comunitate mică, implicând nu numai un transfer de proprietate, ci și o schimbare a poziției sociale: plecaciunile rituale, disimulările și falsele politețuri, stăruințele și tocmelile, toate sunt strălucit redade de povestea din Biblie. Dar ceea ce-l surprinde cel mai mult pe cititor, ceea ce-i persistă în minte, sunt cuvintele prin care Avraam începe tranzacția: „Eu sunt între voi străin și pribeag“; iar după încheierea tranzacției, insistența cu care se specifică faptul că pământul a fost „trecut de la fiii lui Het la Avraam“ de către localnici (Facerea 23:20). În acest prim episod autentic din istoria iudaică, ambiguitățile și anxietățile seminției ies pregnant în evidență.

Cine era acest Avraam, de unde venea? Cartea Facerii și pasajele biblice care se referă la acest lucru sunt singurele dovezi asupra existenței lui, și ele compilate în formă scrisă poate o mie de ani după presupusa lui existență reală. Valoarea Bibliei ca document istoric a reprezentat o chestiune intens dezbătută timp de două sute de ani. Până aproximativ în 1800, opinia predominantă, în egală măsură printre erudiți și neprofesioniști, era fundamentalistă: adică, poveștile

din Biblie au fost inspirate de divinitate și sunt adevărate până la cel mai mic amănunt. Cu toate acestea, mulți savanți, atât evrei, cât și creștini, au susținut, secole de-a rândul, că primele cărți ale Bibliei, în special, conțineau multe pasaje ce trebuiau mai curând luate drept simboluri sau metafore decât literal. Din primele decenii ale secolului al XIX-lea, o nouă abordare din ce în ce mai profesională și „critică“, operă mai cu seamă a erudiților germani, a eliminat Vechiul Testament ca document istoric, catalogând mari părți din el drept mit religios. Primele cinci cărți ale Bibliei, sau Pentateuhul, erau acum prezentate drept legende transmise oral de către diferite triburi ebraice, care au cunoscut forma scrisă doar după Ieșirea din Egipt, în a doua jumătate a primului mileniu î.Cr. Se argumenta mai departe că aceste legende au fost redactate cu multă atenție, compilate și adaptate pentru a conferi justificare istorică și consacrare divină credințelor, practicilor și ritualurilor religioase ale așezărilor israelite de după exil. Personajele descrise în primele cărți nu erau persoane reale, ci eroi mitici sau figuri compozite care desemnau triburi întregi.⁴

Prin urmare, nu numai Avraam și ceilalți patriarhi, ci și Moise, Aaron, Iosua și Samson s-au dizolvat în mit, prin nimic mai substanțial decât Hercule și Perseu, Priam și Agamemnon, Ulise și Enea. Sub influența lui Hegel și a discipolilor săi erudiți, revelația iudaică și creștină, după cum este prezentată în Biblie, a fost reinterpretată drept o evoluție sociologică deterministă, de la superstiții tribale primitive la eclesiologie urbană sofisticată. Rolul unic, predestinat de către divinitate, al evreilor a fost împins în fundal, succesul monoteismului mozaic s-a erodat în mod progresiv și rescrierea istoriei Vechiului Testament a fost pătrunsă de o undă subtilă de anti-iudaism, frizând chiar antisemitismul. Opera colectivă a exegeților germani ai Bibliei a devenit ortodoxie academică, atingând un nivel înalt de putere de convingere și de complexitate în doctrinele lui Julius Wellhausen (1844–1918), a cărui carte remarcabilă, *Prolegomena zur Geschichte Israels* (*Prolegomene la istoria Israelului*), a fost publicată pentru prima dată în 1878.⁵ Timp de o jumătate de secol, Wellhausen și școala lui au dominat abordarea studiului biblic și multe dintre ideile sale influențează chiar și azi interpretarea pe care istoricul o dă Bibliei. Câțiva savanți remarcabili ai secolului XX, cum sunt M. Noth și A. Alt, au păstrat această abordare esențial sceptică, îndepărtând tradițiile dinaintea cuceririi ca fiind mitice și susținând că israeliții au devenit un popor abia pe pământul Canaanului, și nu înainte de secolul al XII-lea î.Cr.; cucerirea însăși a fost și ea, în

mare măsură, un mit, fiind în principal un proces de infiltrare pașnică.⁶ Alții au sugerat că originile Israelului se găsesc în retragerea unei comunități de zeloți evlavioși din cadrul unei societăți canaanite pe care o considerau drept coruptă.⁷ Această teorie și altele dădeau la o parte, în mod necesar, întreaga istorie biblică dinainte de Cartea Judecătorilor ca fiind în totalitate sau în mare parte pură ficțiune, iar pe Judecători ca fiind un amestec de ficțiune și adevăr. Se susținea că istoria israelită nu beneficiază de o bază substanțială de adevăr decât începând cu epoca lui Saul și a lui David, când textul biblic începe să reflecte realitatea istoriilor și documentelor de la curte.

Din nefericire, istoricii sunt arareori atât de obiectivi pe cât vor ei să pară. Istoria biblică, care pentru creștini, evrei și atei, în egală măsură, implică credințe sau prejudecăți care merg până la rădăcina ființei noastre, este o zonă unde obiectivitatea este în mod deosebit dificil de atins, dacă nu chiar imposibil. Mai mult, particularitățile savante implică propriile lor *déformations professionnelles*. În timpul secolului al XIX-lea și mare parte din secolul XX, istoria Bibliei a fost controlată de exegeți, ale căror instinct și pregătire au fost și sunt atomizarea poveștilor biblice, identificarea surselor și a motivelor celor care le-au compilat, selectarea – pe această bază – a puținelor fragmente autentice și apoi reconstituirea evenimentelor în lumina istoriei comparate. Totuși, odată cu evoluția arheologiei științifice moderne, s-a exercitat o forță de contracarare, deoarece tendința arheologilor este aceea de a folosi texte antice drept călăuză și de a căuta confirmări în rămășițele fizice. Descoperirea și scoaterea la iveală, în Grecia și Asia Mică, a Troiei, a Knossosului și a altor așezări datând din epoca minoică, în Creta, precum și a orașelor miceniene din Pelopones, alături de dezgroparea și descifrarea documentelor de curte antice găsite în unele dintre aceste locuri au reabilitat poveștile homerice drept documente istorice și au îngăduit istoricilor să sesizeze tot mai multe elemente reale sub masca legendei. Astfel, în Siria și Palestina, cercetarea siturilor antice precum și recuperarea și traducerea unui număr mare de documente juridice și administrative au avut ca scop restabilirea valorii primelor cărți biblice drept narațiuni istorice. Opera lui W.F. Albright și Kathleen Kenyon, în mod special, ne-a redat încrederea în realitatea existenței locurilor și evenimentelor descrise în primele cărți ale Vechiului Testament.⁸ De o importanță egală este descoperirea arhivelor de epocă, datând din milenii III și II î.Cr., fapt ce a aruncat o lumină nouă asupra unor pasaje biblice obscure până în acel moment. Dacă, până acum 50 de ani, orice fragment biblic timpuriu era considerat mitic sau

simbolic, tot mai mulți exegeți sunt acum tentați să presupună că textul conține cel puțin un sâmbure de adevăr și consideră că e de datoria lor să-l cultive. Ceea ce nu a ușurat câtuși de puțin interpretarea istorică a Bibliei. Atât abordarea fundamentalistă, cât și cea „critică” includ simplități consolatoare. Acum privim textele din Biblie drept călăuze extrem de complexe și de ambigue către adevăr; totuși, nu mai mult decât călăuze.

Evreii sunt, așadar, singurul popor în lume, în ziua de azi, care deține o istorie consemnată, oricât de obscură ar fi în unele locuri, permițându-le să-și urmărească originile până foarte departe în trecut. Evreii, care au prelucrat Biblia într-o formă foarte apropiată de forma prezentă, au considerat, evident, că neamul lor, deși întemeiat de Avraam, putea găsi strămoși încă și mai îndepărtați, drept care i-au dat numele de Adam primului străbun al oamenilor. Beneficiind de cunoștințele pe care le avem la această oră, trebuie să presupunem că primele capitole ale Facerii sunt mai curând schematic și simbolice decât descrieri faptice. Capitolele 1–5, în care se identifică unele concepte de genul cunoaștere, rău, rușine, gelozie și crimă, sunt de fapt explicații, nu episoade reale, deși în ele se află înrădăcinate resturi de memorie. Este greu, de exemplu, să presupunem că povestea lui Cain și Abel este simplă ficțiune; replica lui Cain, „Sunt eu păzitorul fratelui meu?“, conține un dram de adevăr, și noțiunea de om umilit și hăituit, care poartă stigmatul vinovăției, este suficient de puternică pentru a sugera un fapt istoric. Ceea ce surprinde în descrierea iudaică a Facerii și a primului om, comparativ cu cosmogoniile păgâne, este lipsa de interes ce caracterizează procesul mecanic al facerii lumii și al apariției creaturilor sale, ceea ce a produs asemenea răstălmăciri bizare la naratorii egipteni și mesopotamieni. Evreii presupun, pur și simplu, pre-existența unui Dumnezeu omnipotent, care acționează, dar nu este niciodată descris ori caracterizat, și astfel are forța naturii înseși; este semnificativ faptul că primul capitol al Facerii, spre deosebire de alte cosmogonii ale Antichității, se potrivește perfect, în esență, cu explicațiile științifice moderne asupra originii universului, chiar și cu teoria Big Bang.

A nu se înțelege din aceasta că Dumnezeul evreilor ar fi în vreun sens identificat cu natura, dimpotrivă. Deuteronomul, de exemplu, se străduiește să distingă între disprețuitele popoare păgâne, care venerază natura și pe zeii naturii, și evrei, care îl venerază pe Dumnezeu, avertizându-i: „Sau, privind la cer și văzând soarele, luna, stelele și toată oștirea cerului, să nu te lași amăgit ca să te închini lor.”⁴⁹ Mai mult, de la bun început acest Dumnezeu face distincții morale foarte

clare, care trebuie respectate de ființele create de el, astfel că, în versiunea ebraică a primului om, categoriile morale sunt prezente și imperative de la bun început, constituind încă o deosebire categorică față de toate relatările păgâne. Părțile din Biblie care se referă la preistorie constituie astfel un fel de fundament moral pe care se sprijină întreaga structură faptică. Evreii sunt prezentați, chiar și în cele mai primitive antecedente ale lor, drept creaturi capabile să surprindă deosebiri absolute între rău și bine.

Noțiunea de univers moral suprapus celui fizic determină modul în care este tratat primul episod cu adevărat istoric din Biblie: descrierea Potopului în Facerea. Nu mai încapе îndoială că în Mesopotamia a avut într-adevăr loc o mare inundație. Prima confirmare a relatării biblice datează din 1872, când George Smith, de la British Museum, a descoperit o versiune a Potopului pe tăblițele cu scriere cuneiformă, găsite de A.H. Layard în 1845–1851 la Kuyunjik, în biblioteca palatului lui Sennakerib, text confirmat de alte tăblițe, descoperite ulterior în palatul lui Asurbanipal.¹⁰ În cel de-al doilea caz, era vorba, de fapt, de o versiune asiriană târzie, interpolată la sfârșitul unui poem epic mult mai timpuriu cunoscut sub numele de *Ghilgames*, despre un străvechi conducător sumerian din Uruk care a trăit în mileniul al IV-lea î.Cr. Înaintea asirienilor, atât babilonienii, cât și îndepărtații sumerieni păstrau amintiri legate de o inundație devastatoare. În anii 1920, sir Leonard Woolley a descoperit și a făcut săpături în Ur, un important oraș sumerian din mileniile IV–III î.Cr., menționat în Biblie chiar la sfârșitul secțiunii despre preistorie.¹¹ În timpul escavarilor nivelurilor arheologice timpurii, Woolley s-a străduit multă vreme să dezgroape dovezi fizice ale unei inundații catastrofale. A găsit un depozit aluvionar de doi metri și jumătate adâncime, datând – după aprecierea lui – din 4000–3500 î.Cr. La Suruppak, a dat peste un alt depozit aluvionar impresionant și peste un strat asemănător, de aproape 46 de centimetri, la Kiș. Dar aceste datări n-au coincis cu cele din Ur.¹² Trecând în revistă diferitele obiective arheologice explorate până la începutul anilor 1960, sir Max Mallowan a tras concluzia că, într-adevăr, a avut loc un Potop uriaș.¹³ Apoi, în 1965, British Museum a făcut o nouă descoperire în depozitele sale: două tăblițe care se referă la Potop, scrise în orașul babilonian Sippar, în timpul domniei regelui Ammisaduqa, 1646–1626 î.Cr.

Această ultimă descoperire ne permite să ne concentrăm atenția asupra lui Noe însuși. Deoarece relatează cum Dumnezeu, după ce a creat omenirea, și-a regretat fapta și a hotărât s-o înece într-un potop; dar Enki, zeul apei, a dezvăluit catastrofalul plan unui anume rege-preot

pe nume Ziusudra, care a construit o ambarcațiune și astfel a reușit să supraviețuiască.¹⁴ Ziusudra a fost, fără îndoială, o persoană reală, rege al orașului Suruppak din sudul Babiloniei, în jurul anului 2900 î.Cr., care figurează în cea dintâi coloană a listei regilor sumerieni. Chiar pe locul fostului Suruppak, există dovada unei inundații devastatoare, deși perioada nu corespunde cu inundația din Ur datată de Woolley¹⁵. Figura salvatoare a lui Ziusudra, prezentat în Biblie drept Noe, oferă astfel prima confirmare independentă a existenței reale a personajului biblic.

Există totuși o diferență fundamentală între prezentarea biblică a Potopului și poemele epice sumeriano-babiloniene. Spre deosebire de Ziusudra, Noe este un personaj moral, ancorat cu fermitate în schema valorilor, pe care Cartea Facerii o identifică de la bun început. Mai mult, în vreme ce *Ghilgamesh* relatează episoade izolate, lipsindu-i un context moral și istoric unificator, versiunea iudaică privește fiecare eveniment ca implicând probleme morale și, luate toate laolaltă, fiind mărturia unui plan providențial. Avem de-a face cu diferența dintre literatura seculară și cea religioasă și dintre simpla consemnare a folclorului și istoria conștientă, deterministă.

Mai mult, nu numai că Noe este primul om real din istoria evreilor, dar povestea lui prefigurează elemente importante ale religiei mozaice. Întâlnim aici obsesia dumnezeului iudaic pentru detaliu în construirea și încărcarea arcei. Întâlnim noțiunea de un singur om virtuos. Mai semnificativ decât atât, întâlnim acel accent pe care-l pun evreii pe importanța vieții umane, datorită relației dintre om și Dumnezeu, care apare în al șaselea verset-cheie din capitolul 9 al Facerii: „De va vărsa cineva sânge omenesc, sângele aceluia de mână de om se va vărsa, căci Dumnezeu a făcut omul după chipul Său.“ Am putea considera că aceasta este doctrina centrală a credinței iudaice, și este semnificativ că apare în legătură cu Potopul, primul eveniment istoric pentru care nu există confirmare în afara Bibliei.

Pasajele care se ocupă de Potop conțin, de asemenea, prima mențiune asupra existenței unui legământ și cele dintâi referiri la țara Canaan.¹⁶ Dar aceste teme apar cu mult mai multă insistență pe măsură ce parcurgem lista regilor postdiluvieni și ajungem la patriarhi. Prin urmare, ne putem întoarce la întrebarea privitoare la identitatea și originea lui Avraam. În capitolele 11–25 ale Facerii, Biblia ne spune că Avraam, inițial Avram, care descindea, de fapt, din Noe, a migrat din „Urul Caldeii“ întâi la Haran, apoi în diferite locuri din Canaan, străbătând Egiptul în vreme de foamete, dar revenind în Canaan și sfârșindu-și zilele în Hebron, unde a făcut și prima achiziție de pământ.